

Recommendation of the Committee of Ministers to member States on integrated national strategies for the protection of children from violence

Unofficial translation into Ukrainian

Recommandation du Comité des Ministres aux Etats membres sur les stratégies nationales intégrées de protection des enfants contre la violence

Traduction non officielle en ukrainien

Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства

© Council of Europe [November 2009], original English and French versions

Text originated by, and used with the permission of, the Council of Europe. This unofficial translation is published by arrangement with the Council of Europe, but under the sole responsibility of the translator.

* * * * *

© Conseil de l'Europe [novembre 2009], versions originales en anglais et français

Le texte original provient du Conseil de l'Europe et est utilisé avec l'accord de celui-ci. Cette traduction est réalisée avec l'autorisation du Conseil de l'Europe mais sous l'unique responsabilité du traducteur.

Комплексна стратегія проти насильства

Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства

Вступ

У 2005 р. в рамках Варшавського саміту глави держав і урядів закликали Раду Європи:

- ефективно просувати права дитини та повністю виконувати зобов'язання щодо Конвенції ООН про права дитини;
- включати права дитини до всіх форм політики Ради Європи та координувати діяльність Ради Європи з питань дітей;
- ліквідувати всі форми насильства щодо дітей, зокрема шляхом реалізації трирічного плану дій та вживання специфічних заходів, спрямованих проти сексуальної експлуатації дітей.

Початок реалізації в 2006 р. програми «Розбудова Європи для дітей та з дітьми» став відповіддю на це доручення, яке згодом було визначене в Стратегії Ради Європи на 2009–2011 рр., ухваленій у Стокгольмі. Головною метою програми було допомогти особам, які приймають рішення, та іншим зацікавленим сторонам розробити й утілити в життя **глобальні національні стратегії та політику**, спрямовані на просування прав дитини і викоренення всіх форм насильства щодо дітей, у світлі Конвенції ООН про права дитини та згідно з рекомендаціями Комітету ООН з прав дитини та Дослідження Генерального секретаря ООН з питань насильства щодо дітей.

Для того щоб сформулювати рекомендації на європейському рівні, Рада Європи розпочала аналіз того, як **проблема насильства враховується в національній політиці, законодавстві та практиці** її держав-членів. Із цією метою застосовано поглиблений аналіз масштабів і характеру насильства щодо дітей, законодавчих та інституційних рамок, які було впроваджено задля боротьби із цим явищем, національних і місцевих запобіжних стратегій та їх реалізації, а також новітніх тенденцій у розробці політики. Чотири країни виявили бажання бути першими, чия політика стане об'єктом розгляду: Італія, Норвегія, Португалія та Румунія.

Після проведення циклу всебічних консультацій у кожній з досліджуваних країн було підготовлено чотири доповіді, які містять пропозиції щодо розробки стратегії боротьби з насильством, а також поради щодо включення до неї прикладів національної, регіональної та місцевої позитивної практики. Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства, що ґрунтуються на висновках з доповідей та рекомендаціях, сформульованих у Дослідженні ООН з питань насильства щодо дітей, а також враховують діяльність Ради Європи в галузі прав дитини взагалі, пропонують **багатодисциплінарні та методичні**

національні рамки для запобігання та реагування на всі форми насильства щодо дітей. Ці керівні принципи повинні також стимулювати вкрай необхідні культурні зміни в усьому, що стосується сприймання дітей як активних учасників цих змін і сприймання дитинства в суспільстві в цілому.

Хоч керівні принципи призначені, передовсім, для осіб, які приймають рішення, однак вони також адресовані й представникам різних професій, що працюють для дітей та з дітьми, сім'ям, громадам, громадянському суспільству, ЗМІ та, власне, дітям.

Керівні принципи було розроблено редакційною групою під керівництвом пані Марти Сантос Паіс, що складалася з представників чотирьох досліджуваних країн, міжнародних і національних експертів, представників ЮНІСЕФ, Офісу Комісара з прав людини та Європейської Комісії, уповноважених з прав дитини, і НУО. В процесі розробки керівні принципи передавалися на розгляд численним партнерам, спочатку з нагоди проведення конференції на вищому рівні у Стокгольмі (Швеція, 8–10 вересня 2008 р.), потім в рамках Платформи Ради Європи з прав дитини у Страсбурзі (1–2 червня 2009 р.), що дозволило організувати процес консультацій з ключовими партнерами, зокрема з компетентними керівними комітетами та органами Ради Європи.

У листопаді 2009 р. Комітет міністрів Ради Європи (що представляє 47 держав-членів) ухвалив рекомендацію, яка містить керівні принципи. Рада Європи сподівається, що цей документ і процес, який привів до його ухвалення, сприятимуть розробці національних стратегій як у Європі, так і поза її межами.

Рекомендація CM/Rec (2009) 10

Комітет міністрів, відповідно до статті 15 b Статуту Ради Європи;

посилаючись на Третій саміт глав держав і урядів (Варшава, 16–17 травня 2005 р.) та взяте в його межах зобов'язання вживати специфічних заходів з метою викоренення всіх форм насильства щодо дітей;

посилаючись на «Стратегію на 2009–2011 рр. — Розбудова Європи для дітей і з дітьми», яка закріплює за Радою Європи роль ініціатора та координатора національних і регіональних ініціатив, спрямованих на боротьбу з насильством щодо дітей, а також Європейського форуму з контролю за виконанням рекомендацій, що містяться в Дослідженні Генерального секретаря ООН з питань насильства щодо дітей;

посилаючись на пан'європейську кампанію з підвищення рівня обізнаності громадськості щодо проблеми тілесного покарання «“Ні!” — тілесним покаранням», розпочату Радою Європи 15 червня 2008 р. в Загребі, Хорватія;

вважаючи, що добробут і найвищі інтереси дітей є основними цінностями, які визнають усі держави-члени та які потребують підтримки без будь-якої дискримінації;

визнаючи, що насильство щодо дітей порушує права дитини та ставить під загрозу розвиток дитини та її спроможність користуватися рештою своїх фундаментальних прав;

звертаючи увагу на те, що насильство щодо дітей існує в усіх державах і зачіпає дітей, незалежно від їхньої статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших переконань, належності до національних меншин, майнового стану, походження, сексуальної орієнтації, стану здоров'я, розумової або фізичної неповноцінності та інших обставин;

вважаючи, що незахищеність і вразливість дітей, а також їх залежність від дорослих у тому, що стосується їх зростання та розвитку, виправдовують примноження зусиль з боку сім'ї, суспільства та держави щодо запобігання насильству та захисту дітей;

зважаючи на Європейську конвенцію з прав людини (ETS № 5), яка визнає за будь-якою особою, що перебуває в межах юрисдикції держави-члена, у тому числі за дітьми, право на захист від катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, право на свободу та безпеку, право на справедливий судовий розгляд;

зважаючи на переглянуту Європейську соціальну хартію (ETS № 163), зокрема на її положення щодо права дітей на захист від недбалості, насильства та експлуатації;

ураховуючи Європейську конвенцію про здійснення прав дітей (ETS № 160), Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (CETS № 197), Конвенцію про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (CETS № 201), а також інші відповідні правові інструменти Ради Європи;

зважаючи на такі рекомендації Комітету міністрів державам-членам: Рекомендацію CM/Rec (2009) 5 про заходи із захисту дітей від шкідливого контенту і поведінки та із заохочення їх активної участі в новому інформаційно-комунікаційному середовищі; Рекомендацію CM/Rec (2008) 11 про європейські правила стосовно неповнолітніх правопорушників, щодо яких вживаються санкції або заходи; Рекомендацію Rec (2006) 19 про політику, спрямовану на підтримку позитивного батьківства; Рекомендацію Rec (2006) 12 про надання дітям прав у новому інформаційно-комунікаційному середовищі; Рекомендацію Rec (2006) 5 про План дій Ради Європи на 2006–2015 рр. зі сприяння правам і повноцінній участі інвалідів у житті суспільства: покращення якості життя інвалідів у Європі; Рекомендацію Rec (2005) 5 про права дітей, що мешкають у спеціалізованих дитячих закладах; Рекомендацію Rec (2002) 5 про захист жінок від насильства; Рекомендацію Rec (2001) 16 про захист дітей від сексуальної експлуатації;

зважаючи на такі рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи: Рекомендацію 1854 (2009) про доступ інвалідів до прав та їх повноцінну та активну участь у житті суспільства; Рекомендацію 1828 (2008) про зникнення новонароджених з метою їх незаконного всиновлення в Європі; Рекомендацію 1815 (2007) про проституцію – яку позицію обрати?; Рекомендацію 1778 (2007) про дітей-жертв: ліквідація всіх форм насильства, експлуатації та зловживань; Рекомендацію 1666 (2004) про загальноєвропейську заборону на тілесні покарання дітей;

беручи до уваги Конвенцію ООН про права дитини, зокрема її статтю 19, яка чітко зобов'язує держави захищати дітей від усіх форм насильства в будь-який час та в будь-якому місці;

ураховуючи належним чином інші відповідні міжнародні інструменти та зобов'язання в цій галузі, зокрема Декларацію та План дій щодо запобігання та викоренення сексуальної експлуатації дітей і підлітків, прийнятих у Ріо-де-Жанейро (2008);

нагадуючи рекомендації, сформульовані в Дослідженні Генерального секретаря ООН з питань насильства щодо дітей, зокрема рекомендацію про запровадження різнобічних і систематичних рамок для реагування на насильство щодо дітей, інтегрованих до національних процесів прийняття рішень шляхом розробки державних стратегій, політики та планів з боротьби проти насильства щодо дітей, а також рекомендацію про створення центрального органу, найкраще на міністерському рівні, що здійснював би контроль за реалізацією заходів із запобігання та боротьби з насильством;

беручи на себе зобов'язання просувати національні комплексні стратегії з охорони прав дитини та захисту дітей від усіх форм насильства, що ґрунтуються на Конвенції ООН про права дитини та на стандартах Ради Європи та розроблені за участю дітей;

рекомендує урядам держав-членів, відповідно до їхніх міжнародних зобов'язань і цілком враховуючи специфічні національні, регіональні й місцеві структури та їхні відповідні компетенції:

- a) включити, коли це необхідно, до їхнього законодавства, політики та практики викладені принципи та втілювати в життя, коли це необхідно, заходи, які передбачено в Керівних принципах політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства, які викладено в Додатку I до цієї рекомендації;
- b) сприяти реалізації та застосуванню керівних принципів у тих галузях, на які не поширюється пряма відповідальність і повноваження державних органів, але в яких ці органи мають певну владу або можуть відігравати певну роль;
- c) забезпечити якомога ширше розповсюдження цієї рекомендації шляхом проведення кампаній з підвищення рівня громадської обізнаності та налагодження співробітництва з громадянським суспільством, незалежними організаціями із захисту прав дитини, ЗМІ, приватним сектором, дітьми та їхніми сім'ями;
- d) співробітничати, через їхні центральні органи, що займаються питаннями прав дитини та викоренення насильства щодо дітей, з Радою Європи в тому, що стосується розробки, втілення в життя та контролю за реалізацією національних стратегій;
- e) співробітничати зі Спеціальним представником Генерального секретаря ООН, який займається питаннями насильства щодо дітей.

Додатки до Рекомендації CM/Rec (2009) 10 Комітету міністрів

Зміст¹

Додаток I. Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства

1. Короткий виклад питання
2. Цілі, сфера застосування, визначення та принципи
 - 2.1. Цілі
 - 2.2. Сфера застосування та визначення
 - 2.3. Принципи
3. Комплексна діяльність на національному, регіональному та місцевому рівнях
 - 3.1. Національні комплексні стратегії із захисту дітей від насильства
 - 3.2. Діяльність на регіональному та місцевому рівнях
4. Створення культури поваги до прав дитини
 - 4.1. Освіта і підвищення обізнаності громадськості
 - 4.2. Професійна підготовка
 - 4.3. ЗМІ та інформаційне суспільство
5. Рамки
 - 5.1. Правові рамки
 - 5.2. Політичні рамки
 - 5.3. Інституційні рамки
6. Послуги та механізми, розраховані на дітей
 - 6.1. Загальні принципи
 - 6.2. Норми в галузі догляду за дітьми
 - 6.3. Незалежний моніторинг
 - 6.4. Повідомлення про випадки насильства
 - 6.5. Механізми орієнтування
 - 6.6. Оздоровлення, реабілітація та соціальна реінтеграція
 - 6.7. Судова система
7. Дослідження та збір даних
8. Міжнародне співробітництво

Додаток II. Словник специфічних термінів

Додаток III. Міжнародні документи в галузі охорони прав дитини та захисту дітей від насильства

Додаток IV. Інші заходи та публікації

¹ Усі документи Комітету міністрів і Парламентської асамблеї, що тут згадуються, є документами Ради Європи.

Додаток I до Рекомендації CM/Rec (2009) 10

Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства

1. Короткий виклад питання

Відповідно до рекомендацій Комітету ООН з прав дитини та рекомендацій, що містяться в Дослідженні Генерального секретаря ООН з питань насильства щодо дітей, ці керівні принципи сприяють розробці та втіленню в життя національних глобальних рамок з охорони прав дитини та ліквідації насильства над дітьми.

Керівні принципи спираються на визначення понять «дитина» та «насильство», що наводяться відповідно в статтях 1 та 19 Конвенції ООН про права дитини.

В основі керівних принципів лежать вісім загальних принципів (захист від насильства; право на життя, виживання і розвиток; відсутність дискримінації; гендерна рівність; участь дітей; обов'язки держави; обов'язки та участь інших сторін; найвищі інтереси дитини) та чотири робочі принципи (багатовимірна природа насильства; комплексний підхід; міжсекторне співробітництво; врахування інтересів різних сторін). Це — провідні принципи всього документа, включаючи розділи про комплексну діяльність на національному, регіональному та місцевому рівнях; про заходи, спрямовані на виховання та підвищення обізнаності; про правові, політичні та інституційні рамки; про дослідження та збір даних.

Керівні принципи заохочують до сприяння культурі поваги до прав дитини, що ґрунтується на досконалому знанні прав дитини та усвідомленні дитячої вразливості й дитячих здібностей. Вони призначені, передовсім, для представників усіх професій, які працюють у безпосередньому контакті з дітьми.

Основні рекомендації, що містяться в Керівних принципах, закликають до розробки комплексної національної стратегії із захисту дітей від насильства. Ця стратегія розглядається як багатосторонній і методичний механізм (повністю інтегрований до національної політики з просування та захисту прав дітей, з визначеними реалістичними цілями та передбаченими часовими межами), координацією та контролем за роботою якого повинен займатися єдиний орган (якщо це можливо та відповідає національному законодавству), що має достатні кадрові й фінансові ресурси та спирається на сучасні наукові знання.

Керівні принципи заохочують створювати послуги та механізми, адаптовані до потреб дітей. Їхнім призначенням є охорона прав дітей і найкраще забезпечення інтересів дитини. Одна з рекомендацій, яка є дуже важливою, закликає до того, щоб представники всіх професій, які працюють у контакті з дітьми, обов'язково повідомляли про випадки насильства щодо дітей.

Керівні принципи рекомендують посилити міжнародне співробітництво з метою запобігання насильству щодо дітей у масштабах усієї Європи.

2. Цілі, сфера застосування, визначення та принципи

2.1. Цілі

Цілями Керівних принципів є:

- a) захист прав дітей, зокрема тих, що стали жертвами насильства;
- b) запобігання та боротьба з усіма формами насильства щодо дітей;
- c) сприяння прийняттю, втіленню в життя та контролю за реалізацією комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства;
- d) посилення міжнародного співробітництва з метою охорони прав дитини та захисту дітей від насильства.

2.2 Сфера застосування та визначення²

1. Дитиною є будь-яка особа віком до 18 років, в тому числі й дитина-жертва, свідок або дитина, що вчинила насильство.

2. Відповідно до статті 19 Конвенції ООН про права дитини, визначення поняття «насильство» охоплює всі форми фізичного та психологічного насильства, образи, зловживання, відсутність піклування, недбале та брутальне поводження, експлуатацію, у тому числі сексуальні зловживання³. Це визначення передбачає насильство щодо дітей і в сім'ї, і в інших місцях. Ідеться про насильство не тільки між дорослими та дітьми, а й між дітьми.

2.3. Принципи

Загальні принципи

Захист від насильства

Кожна дитина має право на захист від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образ, зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів або будь-якої іншої особи, яка опікується дитиною⁴.

Право на життя та найкращі шанси на виживання й розвиток

Кожна дитина має невід'ємне право на життя та забезпечення максимальними можливостями для виживання й розвитку⁵.

Відсутність дискримінації

² Див. також Додаток II – Словник специфічних термінів.

³ Див. також Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії та Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах.

⁴ Ст. 19 Конвенції ООН про права дитини.

⁵ Там само, ст. 6.

Усі діти, незалежно від їхньої статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, сексуальної орієнтації, стану здоров'я, обмежених фізичних чи розумових можливостей і будь-яких інших обставин, повинні бути захищені від усіх форм насильства й отримувати догляд і допомогу, необхідні для забезпечення їх максимальними можливостями для виживання та здорового розвитку.

Гендерна рівність

Комплексний підхід до боротьби з насильством повинен враховувати відмінності, що існують між статями, та належним чином зважати на той факт, що хлопці та дівчата можуть наражатися на різні ризики, пов'язані з насильством, і що наслідки цього насильства не є для них однаковими.

Участь дітей

1. Діти мають право вільно висловлювати свої погляди з усіх питань, що стосуються їхнього життя, причому поглядам дитини повинна приділятися належна увага згідно з її віком і зрілістю⁶. Участь дітей, зокрема, передбачає:

- a) допомогу дітям у висловленні їхніх поглядів, повага та врахування цих поглядів у всіх ситуаціях, що їх стосуються;
- b) надання дітям можливості бути заслуханими під час будь-якого судового, адміністративного чи позасудового розгляду.

2. Діти мають право активно залучатися, з урахуванням їхніх можливостей та з їхньої усвідомленої згоди, до втілення в життя та до оцінювання політики і програм із запобігання насильству. Держава та інші відповідні учасники повинні прислухуватися до поглядів дітей, виходячи з того, що їхні точки зору можуть бути корисними та можуть сприяти поліпшенню якості рішень, які передбачається прийняти.

Обов'язки держави

1. Держава несе головну відповідальність за дотримання прав дитини та захист усіх дітей, які перебувають в межах її юрисдикції, від усіх форм насильства, навіть найменш тяжких, у будь-який час і в будь-якому місці⁷. Держави повинні розробляти заходи та програми, які спираються на перевірені дані та визначаються найвищими інтересами дітей, аби виявляти фактори, що породжують насильство, та ефективно реагувати на всі його прояви.

2. Визнаючи важливу роль, яку відіграють сім'ї в забезпеченні розвитку та добробуту дітей і охороні їхніх прав, зокрема права на захист від усіх форм насильства, держава повинна надавати підтримку сім'ям у тому, що стосується виконання виховних функцій, шляхом:

⁶ Там само, ст. 12.

⁷ Там само, ст. 19.

- a) створення мережі доступних, гнучких і якісних послуг у галузі догляду за дитиною⁸;
- b) сприяння позитивному поєднанню сімейного та професійного життя;
- c) розробки програм з поліпшення знань батьків і зі сприяння здоровому та позитивному сімейному середовищу⁹;
- d) врахування прав дитини на всіх етапах процесу формування бюджету.

Обов'язки та участь інших сторін

Відповідальність за попередження насильства щодо дітей лежить також на всіх службах, установах і фахівцях, які працюють у контакті з дітьми, на батьках і сім'ях, на ЗМІ, приватному бізнесі, релігійних громадах та на громадянському суспільстві.

Найвищі інтереси дитини

Під час вживання будь-яких заходів, що стосуються дітей, у тому числі заходів, спрямованих на їх захист від насильства, забезпечення найвищих інтересів дітей повинне мати першочергове значення.

Робочі принципи

1. Насильство щодо дітей є складним явищем. Це означає, що різні чинники впливають на вчинення, повторення та припинення насильства. Обставини, за яких здійснюється насильство, повинні розглядатися в їх сукупності та взаємодії, оскільки у даному випадку йдеться не про явище, яке виникає в результаті простого причинно-наслідкового зв'язку.
2. Робота з попередження насильства вимагає налагодження взаємодії на міжсекторному рівні. Це передбачає, зокрема, забезпечення координації між різними службами центральної, обласної та регіональної влади, між урядом та громадянським суспільством.
3. Боротьба з насильством над дітьми вимагає застосування комплексного (системного, цілісного) підходу. Такий підхід дає змогу розглядати різні чинники (культурні, психологічні, поведінкові, соціально-економічні, фізичні, політичні та ін.), спираючись на загальні принципи. Це означає, що всі програми та заходи, спрямовані на попередження та захист дітей від насильства, а в ширшому контексті — із забезпечення прав дитини, повинні охоплювати значний спектр дисциплін і секторів. Подібно до цього і різні розділи Керівних принципів є взаємозв'язаними та мають розглядатися сукупно.
4. Такий підхід, за якого залучаються різні зацікавлені сторони, є необхідним для викоренення насильства щодо дітей, оскільки це — обов'язок не лише державних органів і служб, а й усіх складників суспільства, зокрема державних установ, місцевих

⁸ Див. Рекомендацію Rec (2002) 8 Комітету міністрів про денні послуги з догляду за дитиною.

⁹ Див. Рекомендацію Rec (2006) 19 Комітету міністрів про політику, спрямовану на підтримку позитивного батьківства.

органів влади, неурядових організацій, фахівців, ЗМІ, сімей та дітей. При плануванні, реалізації та оцінюванні програм і заходів, спрямованих на захист дітей від насильства, основна увага повинна приділятися:

- a) налагодженню між сім'ями та державою партнерських стосунків, що засновані на довірі та повазі до різних культур і традицій;
- b) налагодженню справжнього діалогу з дітьми та поступовому створенню культури поваги до поглядів дітей, включаючи надання їм інформації щодо результатів різних процесів і пояснення щодо того, як їхні погляди й точки зору було взято до уваги.

3. Комплексна діяльність на національному, регіональному та місцевому рівнях

3.1. Національні комплексні стратегії із захисту дітей від насильства

1. Багатодисциплінарне, об'єднане в єдину систему коло питань (далі — стратегія), що є інтегрованими до національних процесів прийняття рішень, спираються на Конвенцію ООН про права дитини та залучають усі зацікавлені сторони, становлять собою найбільш ефективний та тривалий спосіб вирішення проблеми насильства щодо дітей. Стрижнем стратегії має бути комплекс ефективних і вичерпних первинних, вторинних та третинних превентивних заходів¹⁰, спрямованих на дітей та сім'ї, багатодисциплінарних та розроблених з метою задоволення потреб дітей та сімей. Така стратегія повинна мати реалістичні цілі з чітко визначеними часовими межами, спиратися на достатні людські та фінансові ресурси, а також на сучасні наукові знання (щодо заходів, які діють) і регулярно оцінюватися.

2. Стратегія має спиратися на взаємодію на міжсекторному рівні, охоплюючи такі сфери, як охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення, органи, відповідальні за планування та державне фінансування, правоохоронні органи та судову систему. На національному рівні орган, основним завданням якого є захист дітей від насильства, повинен (якщо це можливо та відповідає національному законодавству) відігравати ключову роль у тому, що стосується координації та контролю за реалізацією стратегії. Його здатність мобілізувати різні сектори задля проведення різнобічної діяльності є визначальним фактором для довгострокового успіху стратегії.

3. Усі сторони, зацікавлені в просуванні та захисті прав дитини, а саме: державні, регіональні та місцеві органи влади, незалежні організації із захисту прав людини, представники різних професій, що працюють для дітей і з дітьми, дослідники, громадськість та ЗМІ — мають брати участь у розробці, реалізації та оцінюванні стратегій. Діти повинні не тільки бути вислуханими, а й мати можливість робити свій внесок (з їхньої усвідомленої згоди та відповідно до рівня їхньої зрілості) у проведення

¹⁰ Превентивні заходи, що стосуються суспільства в цілому, розглядаються як первинні. Вони мають на меті запобігати насильству шляхом розв'язання широкого кола проблемних питань (Наприклад, виховання чи охорона здоров'я) та знижувати такі фактори ризику, як безробіття і соціальне виключення. Вторинні превентивні заходи стосуються дітей, які наражаються на значний ризик стати жертвами насильства або вчинити насильство. Ці заходи стосуються, наприклад, дітей наркоманів чи алкоголіків. Третинні превентивні заходи мають за мету запобігти, виправити або зменшити наслідки вже вчиненого насильства. Вони зосереджують увагу на реабілітації та реінтеграції жертв насильства та осіб, винних у його скоєнні.

діяльності, до якої залучені різні зацікавлені сторони. Слід передбачити достатні фінансові надходження, аби забезпечити справжню участь дітей.

4. Необхідно розробити різні методики оцінювання досягнутих результатів і заходів, передбачених у рамках стратегії на всіх рівнях, у тому числі міжсекторному. Таке оцінювання повинне здійснюватися регулярно з метою виявлення придатних та ефективних заходів і політики, спрямованих на запобігання насильству та боротьбу з ним.

5. Слід забезпечувати поширення інформації про реалізацію стратегій і покращувати видимість заходів, що вживаються для запобігання насильству та боротьби з ним, зокрема, заохочуючи до проведення обговорень на рівні державних, регіональних і місцевих виборних органів.

3.2. Діяльність на регіональному та місцевому рівнях

1. Заходи із запобігання насильству на місцевому рівні мають дуже важливе значення тому, що вони здійснюються в безпосередній близькості від сімей і дітей, на яких, власне, орієнтовані ці послуги. Саме на цьому рівні зацікавлені особи отримують підтримку, що відповідає їхнім потребам і особливостям.

2. Державні органи влади визначають загальнонаціональні норми щодо надання послуг, а регіональні та місцеві органи повинні дотримуватися цих норм та запровадити відповідне їх забезпечення через встановлення мережі послуг та застосування механізмів, що враховуватимуть інтереси дітей. До обов'язків регіональних і місцевих органів влади також належить збирання даних про випадки насильства щодо дітей; розробка, вживання та контроль за вживанням запобіжних заходів; фінансування та облаштування приміщень тощо.

3. Державні та регіональні органи влади повинні надавати необхідну підтримку програмам із запобігання насильству на місцевому рівні в тому, що стосується їх фінансування, організації навчання, оцінки та моніторингу. Взаємодія та координація дій між цими секторами є необхідною для забезпечення постійного поліпшення якості надання послуг і оптимізації використання ресурсів.

4. Слід сприяти місцевим ініціативам, що спрямовані на запобігання насильству щодо дітей та залучають усі сектори та всі зацікавлені сторони. Такі ініціативи могли би реалізуватися через відкриті платформи, ради або мережі, що об'єднували б, наприклад, представників міських органів влади, соціальних служб і служб охорони здоров'я, шкіл, місцевих судових органів, правоохоронних органів, асоціацій мігрантів або інших громад, релігійних організацій, дітей і сім'ї¹¹.

5. Слід посилити співробітництво та координацію між містами (та регіонами), зокрема шляхом обміну позитивною практикою та досвідом.

6. Треба також сприяти чітко регламентованій і підконтрольній участі приватного бізнесу та неурядових організацій.

¹¹ Див. також «Запобігання шкільному насильству: посібник з питань місцевого партнерства», Рада Європи, 2005 р. («Preventing school violence: a handbook for local partnerships»).

7. Оскільки в багатьох європейських державах уже здійснюється децентралізація та приватизація соціальних служб, слід точно визначити, чи мають місцеві та регіональні органи влади можливість сприяти реалізації стратегій.

4. Створення культури поваги до прав дитини

Стратегія повинна мати за мету досягнення якісних змін у сприйманні дітей і дитинства, а також насильства щодо дітей. Цієї мети можна досягнути, лише якщо всі верстви суспільства будуть цілком усвідомлювати важливість прав дитини та негативні наслідки насильства над дітьми; якщо будуть зміцнені організаційна культура та практика; якщо між різними професіями будуть встановлені зв'язки задля забезпечення повсюдного та кращого захисту дітей; якщо зміниться сприйняття цієї проблеми суспільством завдяки сучасним інформаційно-комунікаційним технологіям; якщо зміняться економічні та соціальні умови, що асоціюються з насильством. Отже, такі зміни стануть можливими, тільки якщо справжня культура поваги до прав дитини пануватиме в усіх секторах суспільства.

4.1. Освіта і підвищення обізнаності громадськості

1. Держава повинна поширювати, застосовуючи активні та доречні засоби, інформацію про права дитини і серед дорослих, і серед дітей¹². Для цього необхідно:

a) включити вивчення прав дитини до шкільних програм і сприяти застосуванню на всіх рівнях освіти підходу, що ґрунтується на правах дитини;

b) організувати регулярну та безперервну підготовку з питань прав дитини для всіх, хто працює для дітей і з дітьми;

c) покращувати обізнаність громадськості шляхом проведення інформаційних кампаній та кампаній у ЗМІ з питань прав дитини, зокрема права на захист від усіх форм насильства, права на повагу до людської гідності та особистої недоторканності, права бути вислуханим і права на уважне ставлення до висловлених поглядів.

2. У всьому суспільстві має підтримуватися чітка та міцна нетерпимість до всіх форм насильства над дітьми, навіть до її найменш тяжких форм. Глибоко вкорінене в соціальних нормах і культурних традиціях ставлення, що допускає, виправдовує чи навіть підтримує насильство, зокрема сексистські стереотипи, расистську або етнічну дискримінацію, прийняття тілесного покарання або інших ганебних традицій і звичаїв, повинне відкрито засуджуватися та усуватися. Слід поширювати інформацію про згубні для дітей наслідки всіх форм насильства. Необхідно також всіма засобами сприяти усвідомленню обов'язків держави та індивідуальної відповідальності у площині осуду та попередження насильства й надання допомоги дітям-жертвам.

3. Слід забезпечити підвищення рівня знань батьків та інших осіб, які піклуються про дитину, щодо прав дитини та методів позитивного виховання, зокрема шляхом їх заохочення до участі в програмах з питань позитивного батьківства.

4.2. Професійна підготовка

¹² Конвенція ООН про права дитини, ст. 42.

1. Підготовка представників різних професій, що працюють для дітей і з дітьми, є важливим довгостроковим внеском у забезпечення розвитку та добробуту дітей. Отже, держава й суспільство повинні високо цінувати такі професії, гарантуючи їм необхідну моральну, фінансову та іншу підтримку з боку як державного, так і приватного сектору.

2. До обов'язків держави належить прищеплення культури поваги до прав дитини та почуття відповідальності за дітей представникам усіх професій, які в межах своєї роботи контактують з дітьми (це — соціальні працівники, ті, хто доглядають за дітьми, працівники правоохоронних органів, судді, викладачі, директори шкіл, вихователі, персонал дитячих спеціалізованих закладів і виправних установ, центрів молоді, добровільних організацій, особи, що працюють з мігрантами, спортивні тренери тощо). Для того щоб сприяти ознайомленню суспільства з правами дитини, слід включити адаптований курс з цього питання до університетських та інших освітніх програм.

3. Представники всіх професій, які працюють у контакті з дітьми, повинні бути добре обізнаними щодо Конвенції ООН про права дитини, методів і підходів, що дозволяють, зокрема, ефективно вислухувати дітей, а також бути підготовленими до роботи в різноманітному національному, культурному, релігійному та мовному середовищі.

4. Представники всіх професій, які працюють з дітьми, повинні вміти попереджати та виявляти випадки насильства над дітьми, а також ефективно реагувати на них. У зв'язку із цим національні норми щодо розробки навчальних програм повинні передбачати включення до них обов'язкової підготовки з питань попередження, виявлення й оцінки випадків насильства та повідомлення про них, а також з питань захисту дітей і безперервного догляду за ними. Така підготовка має бути спрямована на глобальний підхід і розглядати, передовсім, питання про раннє виявлення потенційної загрози для добробуту дітей.

5. Необхідно організувати спеціалізовану підготовку для фахівців, що працюють з уразливими групами дітей, такими як, наприклад, діти-інваліди¹³.

6. Зважаючи на велике фізичне і психологічне навантаження, якого зазнають працівники служб, що надають допомогу дітям — жертвам насильства, їм повинна надаватись відповідна підтримка у формі методичного супроводу, консультацій, додаткової підготовки та можливості створювати групи за професійними інтересами.

4.3. ЗМІ та інформаційне суспільство

1. Незалежні ЗМІ, що дотримуються норм саморегулювання, можуть відігравати важливу роль у просуванні культури поваги до прав дитини та діяти як партнери в рамках реалізації стратегії. Слід заохочувати ЗМІ до інформування дітей і дорослих щодо прав дітей, до сприяння залученню дітей, до просування практики позитивного

¹³ Див. Конвенцію ООН про права інвалідів та Рекомендацію Rec (2006) 5 Комітету міністрів про План дій Ради Європи на 2006–2015 рр. зі сприяння правам і повноцінній участі інвалідів у житті суспільства: покращення якості життя інвалідів у Європі.

виховання, до зміцнення міжкультурного та міжрелігійного діалогу та поширення ненасильницьких цінностей у суспільстві¹⁴.

2. Захист дітей від шкідливого контенту та сприяння їх активній участі в інформаційно-комунікаційному середовищі є, насамперед, обов'язком держави¹⁵.

3. Особи, що відповідають за ЗМІ, повинні цілком усвідомлювати свою відповідальність і за все, що стосується демонстрації насильства та поширення потенційно шкідливого для дітей контенту, виконуючи при цьому свої обов'язки, пов'язані зі здійсненням права на свободу вираження поглядів. Це може втілюватися шляхом усунення чи блокування доступу до шкідливих матеріалів або через розробку автоматизованих систем класифікації контенту, впровадження механізмів контролю та подання скарг щодо якості контенту, тощо¹⁶.

4. Для того щоб відповідати очікуванням дітей і сімей щодо отримання доступних, надійних та безпечних інтернет-послуг, постачальників доступу до мережі Інтернет необхідно заохочувати до надання своїм клієнтам інформації про потенційні ризики щодо їхніх прав, безпеки та приватного життя, що існують в онлайновому середовищі¹⁷. Співпраця з правоохоронними органами, які розслідують злочини, здійснені з використанням телекомунікаційних технологій, має бути посиленою¹⁸.

5. Зважаючи на те, як онлайн ігри можуть впливати на права та сприйняття дітей, дизайнерів і виробників ігор слід заохочувати до регулярного оцінювання своєї політики та практики, що стосуються безпеки дітей¹⁹.

6. Необхідно заохочувати ЗМІ до налагодження партнерських стосунків з усіма зацікавленими сторонами з метою:

a) розвитку навиків дітей у галузі ЗМІ²⁰;

b) співробітництва з експертами з питань безпеки дітей, політиками, соціальними службами, правоохоронними органами з метою розробки, запровадження та контролю

¹⁴ Див. також Рекомендацію R № (97) 18 Комітету міністрів про зображення насильства в електронних ЗМІ та Рекомендацію 1466 (2000) Парламентської асамблеї Ради Європи про навчання ЗМІ.

¹⁵ Див. рекомендації Комітету міністрів CM/Rec (2009) 5 про заходи із захисту дітей від шкідливого контенту і поведінки та з просування їх активної участі в новому інформаційно-комунікаційному середовищі та CM/Rec (2008) 6 про заходи зі сприяння дотриманню свободи вираження поглядів та інформації у тому, що стосується використання інтернет-фільтрів; Декларацію Комітету міністрів Ради Європи 2008 р. про захист гідності, безпеки та приватного життя дітей в мережі Інтернет; рішення Європейського суду з прав людини у справі *К. Ю. проти Фінляндії (K. U. v. Finland)* (2009 р.) (заява № 2872/02) та рішення про прийнятність скарги у справі *Перрін проти Сполученого Королівства (Perrin v. the United Kingdom)* (заява № 5446/03).

¹⁶ Див. також Рекомендацію Rec (2001) 8 про саморегуляцію щодо кібер-контенту.

¹⁷ Керівні принципи Ради Європи щодо надання допомоги постачальникам інтернет-послуг в практичному тлумаченні та дотриманні прав людини та основоположних свобод в інформаційному суспільстві, зокрема з огляду на ст. 10 Європейської конвенції з прав людини (2008 р.).

¹⁸ Європейській суд з прав людини, справа *К. Ю. проти Фінляндії (K. U. v. Finland)*, 2009 р.

¹⁹ Див. Керівні принципи Ради Європи щодо надання допомоги постачальникам онлайн ігор в практичному тлумаченні та дотриманні прав людини та основоположних свобод в інформаційному суспільстві, зокрема з огляду на ст. 10 Європейської конвенції з прав людини (2008 р.).

²⁰ Див. Рекомендацію Rec (2006) 12 Комітету міністрів про надання дітям прав у новому інформаційно-комунікаційному середовищі.

за застосуванням нових технологій із захисту дітей від ризиків, пов'язаних з користуванням мережею Інтернет;

с) підвищення обізнаності працівників ЗМІ щодо прав дітей і проблеми насильства над дітьми.

7. На батьках і викладачах лежить окрема відповідальність щодо доступу до ЗМІ та їх використання дітьми вдома та в школі. Вони можуть діяти в різний спосіб, зокрема шляхом свідомого та вибіркового використання ЗМІ, стимуляції критичного ставлення дітей до ЗМІ, обмеження доступу до контенту, потенційно шкідливого для їхнього фізичного, емоційного чи психічного здоров'я.

8. Слід усіма засобами сприяти та підтримувати створення ЗМІ дітьми або за участю дітей з метою, зокрема, викоренення насильства.

5. Рамки

5.1. Правові рамки

Дотримання положень Конвенції ООН про права дитини та інших міжнародних норм

1. Усі держави – члени Ради Європи є учасниками Європейської конвенції з прав дитини та зобов'язані реалізовувати її положення та діяти відповідно до її принципів. Застереження, не сумісні з цілями і завданням Конвенції, повинні бути зняті.

2. Багато правових документів було ухвалено на міжнародному рівні з метою гарантування прав дитини та захисту дітей від різних форм насильства²¹. Приєднання до цих угод слід усіляко заохочувати. У разі ратифікації цих угод необхідно забезпечувати їх ефективне втілення в життя та здійснювати контроль за їх реалізацією. Національне законодавство, підзаконні акти, політика, норми, плани та програми мають бути приведені у відповідність до цих угод.

Запобігання

Національні правові рамки мають, у першу чергу, бути спрямовані на запобігання всім формам насильства щодо дітей та на захист прав дітей, дбаючи, зокрема, про:

а) реєстрацію дітей відразу після народження відповідно до національного законодавства та зобов'язань за відповідними міжнародними документами в цій галузі²²;

б) встановлення мінімального шлюбного віку, що не був би занадто заниженим та був би однаковим для хлопців і дівчат;

с) встановлення мінімального віку для вступу до сексуальних зносин;

²¹ Список відповідних міжнародних угод наведено в Додатку II. У Додатку IV перелічено рекомендації, ухвалені різними органами Ради Європи (Комітетом міністрів, Парламентською асамблеєю, Конгресом місцевих та регіональних влад).

²² Див. ст. 7 Конвенції ООН про права дитини.

- d) заборону наймати на роботу, пов'язану з доглядом за дітьми, осіб, засуджених за вчинення насильства над дітьми, у тому числі сексуального насильства;
- e) розроблення програм і заходів ефективного втручання з метою оцінки та попередження ризиків вчинення насильства щодо дітей;
- f) розроблення системи, яка дозволить отримувати докладну інформацію про осіб, що працюють з дітьми, незважаючи на їхню посаду, дотримуючись при цьому відповідної рівноваги між правом дітей на захист від насильства та правом кожної людини на захист репутації²³;
- g) включення до національного законодавства обов'язку дотримуватися права дитини бути вислуханою та права на те, щоб її поглядам приділялася належна увага.

Заборона насильства

Держава має чіткий обов'язок гарантувати право дітей на захист від усіх форм насильства, навіть його найменш тяжких форм. Необхідно вжити законодавчих, адміністративних, соціальних і освітніх заходів з метою заборони здійснення насильства щодо дітей в будь-який час та за будь-яких обставин та забезпечення захисту всіх дітей, які перебувають у межах юрисдикції держави. Усяке законне виправдання або дозвіл на застосування будь-яких форм насильства, зокрема з метою виправлення, покращення дисципліни чи покарання дітей у сім'ї або поза сім'єю, має бути скасоване²⁴. Заборона обов'язково має поширюватися на:

- a) усі форми сексуального насильства та зловживань, розбещення і домагання дітей для сексуальних цілей;
- b) усі форми експлуатації дітей, зокрема дитячу проституцію, дитячу порнографію, сексуальну експлуатацію дітей у сфері подорожування й туризму, торгівлю дітьми та продаж дітей, незаконне всиновлення, примусову працю або надання послуг, рабство або подібну до рабства практику, вилучення органів у будь-якій формі та з будь-якою метою²⁵;
- c) усі форми насильства щодо дітей, які пов'язані з використанням нових технологій;

²³ Див., наприклад, рішення Європейського суду з прав людини, винесені у справах *Вайт проти Швеції*, 2006 р., та *Ліндер проти Швеції*, 1987 р. (*White v. Sweden*, 2006, and *Leander v. Sweden*, 1987).

²⁴ Див. рішення Європейського суду з прав людини про прийнятність скарги: справа *Сім осіб проти Швеції*, 1982 р., заява № 8811/79; Європейський суд з прав людини: *Тайрер проти Сполученого Королівства*, 1978 р.; *Кемпбел та Косанс проти Сполученого Королівства*, 1982 р.; *А. проти Сполученого Королівства*, 1998 р.; рішення про прийнятність скарги: справа *Філіп Вільямсон та інші проти Сполученого Королівства*, 2000 р., скарга № 55211/00. (*Seven Individuals v. Sweden*, 1982; *Tyrer v. the United Kingdom*, 1978; *Campbell and Cosans v. the United Kingdom*, 1982; *A. v. the United Kingdom*, 1998; *Philip Williamson and Others v. the United Kingdom*).

²⁵ Див. також Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (CETS № 197; 2005/2008); Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (CETS № 201); ст. ст. 32, 34, 35, 36 Конвенції ООН про права дітей та Палермський протокол; а також Конвенцію Міжнародної організації праці про мінімальний вік для прийому на роботу (МОП, № 138) та Конвенцію про заборону та прийняття негайних заходів для усунення найгірших форм дитячої праці (МОП, № 182).

- d) усі форми ганебних традицій і місцевих звичаїв, наприклад, ранній або примусовий шлюб, убивство заради честі, пошкодження жіночих статевих органів;
- e) незахищеність дітей від насильницького або шкідливого контенту, незалежно від його походження чи засобів поширення;
- f) усі форми насильства в спеціалізованих дитячих закладах²⁶;
- g) усі форми насильства в школі;
- h) усі форми тілесного чи іншого покарання або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, фізичного чи психологічного поводження;²⁷
- i) піддавання дітей насильству вдома чи в сім'ї.

Відповідальність юридичних осіб

Слід вжити необхідних законодавчих або інших заходів, аби забезпечити відповідальність юридичних осіб за правопорушення, установлені згідно зі статтею 28 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (CETS № 201).

Санкції та заходи

1. Правопорушення, пов'язані зі вчиненням насильства, у тому числі сексуального насильства, щодо дітей, повинні каратися за допомогою ефективних, пропорційних і переконливих санкцій та заходів, з урахуванням ступеня їхньої тяжкості²⁸.
2. Особи, які були засуджені, або особи, що переслідуються в кримінальному порядку за правопорушення, пов'язані з насильством щодо дітей, зокрема сексуальним насильством, повинні мати доступ до програм і заходів ефективного втручання, спрямованих на попередження або зменшення ризику повторного вчинення правопорушення²⁹.
3. Відповідно до принципів соціальної інтеграції, виховання та попередження повторного вчинення правопорушень, будь-яка судова система, що має справу з дітьми, які вчинили насильство, повинна бути інтегрована до більш масштабних соціальних ініціатив, спрямованих на забезпечення комплексного підходу та постійне піклування про таких дітей³⁰.

²⁶ Див. Рекомендацію СМ/Рес (2005) 5 Комітету міністрів про права дітей, що мешкають у спеціалізованих дитячих закладах.

²⁷ Див. посилання 22. Також див.: Європейський комітет із соціальних прав, Загальні зауваження щодо ст. 7 (п. 10) та ст. 17. *Висновки -XV-2*, Т. 1, Вступ, с. 26.

²⁸ Див., наприклад, ст. 27 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення.

²⁹ Див. там само, ст. ст. 15, 16, 17.

³⁰ Див. Рекомендацію СМ/Рес (2008) 11 Комітету міністрів про європейські правила стосовно неповнолітніх правопорушників, щодо яких вживаються санкції або заходи.

4. Національні правові системи повинні, відповідно до своїх основоположних принципів, передбачати можливість не застосовувати санкцій до дітей — жертв насильства за їх участь у протиправній діяльності, якщо вони були до цього примушені.

Обтяжливі обставини

Здійснення насильства щодо дітей має розглядатися як обтяжлива обставина при визначенні покарання. Як обтяжливі повинні враховуватися й інші обставини, навіть якщо вони не належать до складових елементів злочину. А саме: свідоме використання довіри, авторитету або впливу на дитину, стосунків, що ґрунтуються на економічній або іншій залежності, та належність до злочинної організації³¹.

Юрисдикція

1. Кожна держава повинна вжити необхідних законодавчих або інших заходів для встановлення юрисдикції над будь-яким правопорушенням, пов'язаним із застосуванням насильства, у тому числі сексуального, щодо дітей, які є її громадянами, чи дітей, які постійно проживають на території цієї держави.

2. Відповідно до зобов'язань, що випливають з міжнародних угод, кожна держава має вжити необхідних законодавчих або інших заходів для встановлення юрисдикції над будь-яким правопорушенням, пов'язаним із насильством, у тому числі сексуальним, щодо дітей, учиненим її громадянами або особами, що постійно проживають на її території³². З метою гарантування ефективності екстериторіального законодавства, переслідування злочинців і призначення покарання, слід уникати кримінального переслідування за той самий злочин у двох і більше країнах та сприяти правовій взаємодії.

Строк позовної давності

У тому, що стосується правопорушень, визначених у статті 33 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, строки давності для порушення справи повинні бути продовжені на термін, який є достатнім для здійснення ефективного початку провадження після досягнення жертвою повноліття та який буде відповідати ступеню тяжкості злочину, про який йдеться.

Застосування

Законодавство в галузі охорони прав дітей і захисту дітей від усіх форм насильства має застосовуватися в повному обсязі та належним чином. Для цього воно повинне мати підтримку відповідних органів, зокрема незалежних національних органів із захисту прав дітей та незалежних механізмів контролю, забезпечуватися необхідними людськими й фінансовими ресурсами та супроводжуватися інформаційними документами, що поширюються між усіма відповідними секторами та фахівцями³³.

³¹ Див. також ст. 28 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення.

³² Див. там само, ст. 25.

³³ Див. юриспруденцію Європейського суду з прав людини, зокрема рішення у справах *A. проти Сполученого Королівства* (1998 р.) і *З. та інші проти Сполученого Королівства* (2001 р.) (*A. v. the United Kingdom*, 1998, and *Z and Others v. the United Kingdom*), які зобов'язують державу гарантувати

5.2. Політичні рамки

Національна політика в галузі прав дитини

1. Існування національної політики з питань прав дитини є дуже важливим для гарантування реалізації права дітей на захист від усіх форм насильства. Така політика ініціює, просуває та координує процес, спрямований на забезпечення врахування положень і принципів Конвенції ООН про права дитини в усіх аспектах державної політики та державних заходів, що стосуються дітей.

2. Національна політика із забезпечення добробуту дітей (соціальна політика, політика в галузі освіти, охорони здоров'я, житлова політика тощо) повинна сприяти дотриманню та захисту прав дитини. Пріоритет має надаватися заходам, призначеним зменшити нерівність, бідність і маргіналізацію в суспільстві; заходам, спрямованим на підтримку сім'ї; заходам, що вживаються для боротьби з безробіттям і нерівністю доходів; заходам, призначеним заохочувати соціальну терпимість та протидіяти переконанням і цінностям, які допускають і підтримують насильство; заходам, призначеним покращити соціальну мережу та сприяти соціальній інтеграції мігрантів та їхніх сімей. Політика та заходи, що реалізуються в суміжних областях, повинні бути добре скоординованими, а результати – сприяти їх взаємному посиленню.

3. Необхідно розробити специфічні заходи, що спиралися б на дослідження, факти та власний досвід дітей, з метою попередження, виявлення та реагування на випадки насильства над дітьми. Особлива увага має приділятися захисту уразливих груп, а саме: дітей-інвалідів³⁴, дітей, що виховуються або виховувалися в спеціалізованих дитячих закладах³⁵, дітей із прийомних сімей, покинутих дітей³⁶, одиноких і дітей, розлучених з батьками³⁷, дітей-біженців або шукачів притулку³⁸, дітей, які належать до меншин, працюють і/або живуть на вулиці, живуть у злиднях³⁹, а також дітей з ізольованих або неблагополучних кварталів⁴⁰, із зон збройних конфліктів і надзвичайних ситуацій⁴¹, дітей, які перебувають у виправних установах або які вступили в конфлікт із законом⁴² тощо.

відповідний правовий захист дітям, що піддавалися нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню, що є порушенням ст. 3 Європейської конвенції з прав людини.

³⁴ Див. Рекомендацію Rec (2006) 5 Комітету міністрів Ради Європи, згадану вище, та публікацію «Захист дорослих та дітей-інвалідів проти зловживань», Рада Європи, 2003 р.

³⁵ Див. Рекомендацію Rec (2005) 5 Комітету міністрів, згадану вище.

³⁶ Див., наприклад, Рекомендацію 1601 (2003) Парламентської асамблеї про поліпшення долі дітей, залишених у спеціалізованих дитячих закладах.

³⁷ Див., наприклад, рекомендації Комітету міністрів: CM/Rec (2008) 4 про сприяння інтеграції дітей-мігрантів або дітей з емігрантського середовища та CM/Rec (2007) 9 щодо проектів на життя для неповнолітніх мігрантів без супроводу дорослих.

³⁸ Див. також Рекомендацію 1703 (2005) Парламентської асамблеї про захист і надання допомоги дітям — шукачам притулку, розлученим з батьками.

³⁹ Див., наприклад, Рекомендацію 253 (2008) Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи про соціальну реінтеграцію дітей, що живуть і/або працюють на вулиці.

⁴⁰ Див., наприклад, «Юнацтво та виключення в ізольованих або неблагополучних кварталах: боротьба з причинами насильства» (*Тенденції соціальної єдності*, № 8, Рада Європи, 2004 р.).

⁴¹ Див. Рекомендацію 1561 (2002) Парламентської асамблеї Ради Європи про соціальні заходи щодо дітей війни в Південно-Східній Європі та її резолюції: 1587 (2007) про становище дітей, що проживають у постконфліктних зонах балканського регіону, 1215 (2000) про кампанію проти вербування дітей у солдати та їх участі в збройних конфліктах та 1212 (2000) про згвалтування під час збройних конфліктів.

⁴² Рекомендація CM/Rec (2008) 11 Комітету міністрів, згадана вище.

Політика з питань дитинства та сім'ї

1. Політика з питань дитинства та сім'ї повинна в цілому бути спрямованою на:
 - a) надання підтримки сім'ям у вихованні дітей;
 - b) запобігання, наскільки це можливо, розлученню дітей із сім'єю;
 - c) передбачення, відповідно до найвищих інтересів дитини, альтернативних її направлень в дитячий заклад, а саме — передача дитини на виховання в прийомну сім'ю або в розташовані поблизу місця її проживання дитячі заклади сімейного типу;
 - d) у разі розлучення дитини із сім'єю, якщо це необхідно, — забезпечення безперервного зв'язку дитини з батьками та сприяння возз'єднанню сім'ї, якщо це відповідає найвищим інтересам дитини.
2. Просування позитивних і ненасильницьких форм виховання повинне посідати центральне місце в політиці з питань дитинства та сім'ї. Позитивне батьківство передбачає, що батьки виконують свої функції, піклуючись про забезпечення найвищих інтересів дітей та поваги до їхніх прав, виховуючи їх, сприяючи набуттю ними самостійності, надаючи їм поради та визнаючи їх повноцінними особистостями. Позитивне батьківство не повинне бути поблажливим, воно має визначати межі, необхідні дітям для того, щоб повноцінно розвиватися⁴³.
3. Приймати рішення про передачу дитини на виховання в дитячий заклад слід лише керуючись її найвищими інтересами. Її перебування в закладі має розглядатись як крайній захід, тривати найкоротший час і мати за головну мету успішну інтеграцію і/або реінтеграцію дитини в суспільство⁴⁴. Дитину може бути передано до дитячого закладу лише тоді, коли, після проведення багатостороннього аналізу, це розцінюється як конче необхідний захід.

5.3. Інституційні рамки

1. Для того щоб бути ефективними, інституційні рамки, необхідні для здійснення стратегії, повинні містити такі ключові елементи:
 - a) створення на національному рівні органу (якщо це можливо та відповідає внутрішньому законодавству), що ніс би головну відповідальність за захист дітей від насильства. Основним завданням такого органу має бути координація та забезпечення контролю за реалізацією стратегії, а також загальна відповідальність у справах, що стосуються насильства над дітьми;
 - b) чітке визначення ролі кожного державного органу, який пов'язаний із захистом дітей, відповідно до загальних цілей стратегії. Повноваження органів повинні чітко вказувати на їхній обов'язок співробітничати з координаційним органом і з іншими

⁴³ Див. Рекомендацію Rec (2006) 19 Комітету міністрів, згадану вище.

⁴⁴ Див. ст. 9 Конвенції ООН про права дитини та проект Керівних принципів ООН про доречне використання та умови альтернативних способів піклування про дитину і Рекомендацію Rec (2005) 5, згадану вище.

установами та зацікавленими сторонами, зокрема з громадянським суспільством. Опис функцій працівників різних органів має відповідати повноваженням, закріпленим за кожним з них;

с) відповідно до Паризьких принципів⁴⁵, необхідно створити незалежний орган із захисту прав людини задля підтримки та захисту прав дитини (наприклад, інститут омбудсмана або комісара з прав дитини, заснований законодавчим шляхом, що функціонує незалежно або як координаційний центр у межах уже існуючого органу із захисту прав людини). За цим органом мають бути закріплені повноваження, необхідні для ефективного та незалежного виконання його функцій, зокрема право приймати та заслухувати будь-яких осіб; право отримувати інформацію і/або документацію, необхідні для проведення оцінки підконтрольної йому ситуації, право доступу в будь-який момент до дитячих установ; право пропонувати ініціативи та заходи, у тому числі законодавчі; право організувати кампанії з підвищення обізнаності громадськості, поширювати інформацію про права дитини, зокрема поміж дітей, здійснювати нагляд за діяльністю уряду. Цей орган має бути забезпечений необхідним обладнанням, фінансовими ресурсами (у тому числі фінансовими ресурсами, передбаченими спеціально для проведення діяльності на захист прав дитини органами, які наділені широкими повноваженнями), людськими ресурсами та відповідними приміщеннями. Він має залучатися до розробки, оцінки та моніторингу стратегій;

d) інституції, які періодично здійснюють огляд стану справ у сфері прав дитини, національні бюро статистики, дослідницькі інститути з питань дитинства повинні координувати збір, аналіз, опрацювання та поширення даних про насильство та сприяти проведенню досліджень з метою документальної підтримки розробки та реалізації стратегії;

e) усі установи, які надають послуги та забезпечують догляд за дитиною, мають бути акредитовані та зареєстровані компетентними державними органами відповідно до чинного законодавства та національних базових норм у галузі догляду за дитиною. Механізм внутрішнього контролю та незалежний моніторинг повинні впроваджуватися задля гарантії дотримання норм;

f) установи, служби та структури з догляду за дітьми та захисту дітей слід заохочувати до прийняття кодексів поведінки, які передбачають заборону, попередження та відмову від усіх форм насильства над дітьми і яких вони зобов'язані повністю дотримуватися. Опис типових посад і пов'язаних з ними функцій має здійснюватись стосовно кожної професійної категорії. Такий опис повинен містити обов'язок дотримуватися прав дитини та повідомляти компетентні органи про будь-який випадок насильства;

g) слід встановити необхідний зв'язок між органами, які працюють на національному, регіональному та місцевому рівнях, і налагодити партнерські стосунки, що спиралися б на чіткий розподіл компетенцій, визначених у відповідних угодах про партнерство;

h) громадянське суспільство має бути складовою частиною інституційних рамок, а такі зацікавлені сторони, як організації із захисту прав людини, професійні мережі,

⁴⁵ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 48/134 від 20 грудня 1993 р.

діти, дитячі організації, повинні заохочуватися до участі в розробці, оцінюванні та контролі за реалізацією стратегії.

6. Послуги та механізми, що враховують інтереси дітей

6.1. Загальні принципи

1. Головним завданням установ, служб та органів, які відповідають за догляд за дітьми, їх виховання та захист, є забезпечення максимально можливою мірою виживання, здорового розвитку та добробуту дітей⁴⁶.

2. Кожна дитина повинна мати доступ до якісних послуг, адаптованих до її потреб. Слід усіляко сприяти застосуванню багатодисциплінарних моделей послуг, які поєднують соціальне забезпечення, послуги охорони здоров'я, надання педагогічної та психологічної допомоги, а також сімейних консультацій. Такі моделі повинні спиратися на взаємодію на міжсекторному рівні, кваліфікований персонал, комплексну програму та централізовану систему координації дій.

3. Служби з попередження насильства, захисту дітей та допомоги жертвам насильства мають бути доступні, зокрема на місцевому рівні. Надійні процедури та механізми, які використовуються у тому числі для обміну необхідною інформацією або позитивним досвідом, повинні запроваджуватися шляхом укладання угод і протоколів між відповідними органами.

6.2. Норми в галузі догляду за дітьми

1. Правові рамки повинні бути розроблені та запроваджені щодо установ, служб і органів, відповідальних за догляд за дітьми, їх виховання та захист, з метою визначити норми, спрямовані на забезпечення найвищих інтересів дітей та їх повноцінного розвитку⁴⁷. Дотримання цих норм має гарантуватися завдяки підготовці персоналу, здійсненню внутрішнього контролю та проведенню регулярних перевірок незалежними органами. Будь-яке порушення прав дитини в межах таких установ повинне каратися за допомогою відповідних та ефективних процедур.

2. Специфічні вимоги повинні застосовуватися щодо системи ювенального судочинства та виправних установ — з метою забезпечити дітям повний захист їхніх прав, високу якість життя та можливість брати участь у всіх типах діяльності, як їхні ровесники на волі⁴⁸.

3. Слід розробити та запровадити систему, яка дозволить отримувати докладну інформацію про осіб, що працюють з дітьми, незалежно від їхніх посад, дотримуючись відповідного балансу між правом дітей на захист від насильства та правом осіб на захист їхньої репутації.

⁴⁶ Конвенція ООН про права дитини, ст. 6.

⁴⁷ Див. також ст. 3 Конвенції ООН про права дитини та Керівні принципи ООН про доречне використання та умови альтернативних способів піклування про дитину, а також Рекомендацію Res (2002) 8 Комітету міністрів, згадану вище.

⁴⁸ Див. також Рекомендацію Res (2003) 20 Комітету міністрів про нові способи подолання ювенальної злочинності та роль ювенального судочинства та Рекомендацію Res (2005) 5, згадану вище.

6.3. Незалежний моніторинг

1. Діяльність усіх установ, служб і органів, відповідальних за догляд за дітьми, їх виховання та захист, має бути предметом регулярного та незалежного моніторингу з метою:

- a. надання як дітям, так і персоналу правових гарантій, яких будуть повністю дотримуватися такі установи;
- b. нагляду за доцільністю та розмірів державних витрат;
- c. надання порад щодо застосування законів і норм, що стосуються забезпечення добробуту дітей.

2. Моніторинг має здійснюватися спеціально підготовленим персоналом незалежного органу, утвореного відповідно до законодавства.

6.4. Повідомлення про випадки насильства

1. Інформування щодо прав дітей, компетентність і доброзичливість органів, які мають отримувати повідомлення про випадки насильства, є головними умовами, необхідними для збільшення кількості повідомлень з боку дітей та дорослих. Для того щоб бути дійсно ефективними, механізми повідомлення про випадки насильства мають адаптуватися з урахуванням дитячої психології та вписуватися в глобальнішу систему, що охоплює служби з реєстрації повідомлень про випадки насильства, служби розслідування таких випадків і служби з надання допомоги. Така система повинна функціонувати з дотриманням прав дитини та забезпечувати дітям (і, якщо у цьому є потреба, їхнім сім'ям) необхідний захист, у тому числі захист їхнього приватного життя, без необґрунтованих затримок.

2. Представники всіх професій, які працюють з дітьми, зокрема персонал приватних установ і закладів, що функціонують в інтересах держави, повинні бути зобов'язаними повідомляти про випадки насильства. Якщо обов'язкову процедуру повідомлення про випадки насильства вже запроваджено, треба перевірити, якою мірою різні відповідні установи виконують свій обов'язок повідомляти про випадки насильства та тримати ситуацію під постійним контролем.

3. Для того щоб заохочувати представників різних професій, які працюють з дітьми, частіше повідомляти про випадки насильства, можна передбачити внесення поправок до законодавства з метою:

- a) звільнення осіб, які повідомляють або подають скаргу про насильство, від відповідальності в разі допущення припустимої помилки в оцінюванні загрози вчинення насильства;
- b) скасування вимоги щодо отримання дозволу батьків або опікунів для подання скарги про насильство;
- c) забезпечення умов, за яких норми щодо дотримання конфіденційності не заважали б повідомленню про насильство, якщо дитина дає на це свою згоду або якщо

вважається, що вона не здатна зрозуміти, що відбувається, а також у разі, коли фахівці вважають, що повідомлення про насильство та передача справи на розгляд суду відповідає найвищим інтересам дитини.

4. Діти та їхні сім'ї повинні мати доступ до інформації, зокрема поданої в адаптованій для дітей формі, про дії та практику, що становлять собою насильство (такі як переслідування та колективні знущання в школі), а також знати, кому і як повідомити про насильство, жертвами якого вони стали. Дитина повинна мати можливість повідомити про насильство без згоди на це її батьків або опікунів.

5. Кожна служба, установа або заклад, що відповідає за догляд, освіту та захист дітей, повинна мати добре відому широкому колу людей і легко доступну службу, що з повагою ставиться до приватного життя дітей і до завдань якої входить проведення швидкого та повного розслідування заяв про вчинення насильства щодо дітей. Усі діти, у тому числі й ті, що проживають у дитячих закладах або перебувають у виправних установах, а також діти-інваліди⁴⁹, їхні батьки та опікуни, повинні отримувати інформацію про механізми подання скарг. Процедура має забезпечувати ефективний доступ до служб з надання допомоги, уникаючи стигматизації дітей — жертв насильства.

6. Незалежні, конфіденційні, відомі широкому колу людей, прості для запам'ятовування та безкоштовні телефонні лінії мають бути доступні для дітей, які бажають отримати в конфіденційній формі поради фахівців і повідомити про випадки насильства.

7. В кожному населеному пункті необхідно створити служби екстреної допомоги для дітей — жертв насильства, у тому числі жертв сексуальної експлуатації, сексуальних зловживань, ганебних традицій і звичаїв та всіх форм насильства, що можуть чинитися вдома або в сім'ї. Їхні контактні відомості повинні повідомлятися дітям, сім'ям та іншим особам, що перебувають у контакті з дітьми.

6.5. Механізми орієнтування

1. Процедури орієнтування дітей — жертв насильства, а також умов співпраці між відповідними органами (а саме — між соціальними службами, органами освіти, службами охорони здоров'я, правоохоронними органами, прокуратурою, громадськими організаціями та приватними структурами) мають бути чітко визначені. Ці процедури повинні ухвалюватися після оцінки специфічного становища кожної окремої жертви, з належним урахуванням поглядів дитини і, якщо це відповідає найвищим інтересам дитини, поглядів її батьків або опікуна.

2. Дітей необхідно заохочувати, зокрема через незалежні служби з надання допомоги та забезпечення правового захисту, повідомляти відповідний орган про насильство, жертвами якого вони стали.

⁴⁹ Йдеться не лише про дітей, що мають фізичні недоліки (наприклад, погано бачать), а й про дітей з обмеженими розумовими можливостями. Інформація повинна надаватися їм у форматі «простому для читання та розуміння». Додаткову інформацію про цей формат можна отримати на сайті: <http://www.osmhi.org/?page=139>.

3. Стан дітей — жертв насильства повинен оцінюватися без жодних затримок. У тому, що стосується дітей — жертв сімейного або домашнього насильства, має бути визначена здатність опікуна, який не вдається до насильства, забезпечити захист дитини; також має бути оцінене становище інших дітей, що мешкають у сім'ї.

6.6. Оздоровлення, реабілітація та соціальна реінтеграція

1. Держава повинна вживати всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній реінтеграції кожної дитини, яка стала жертвою або свідком будь-якої форми насильства⁵⁰, а також, якщо це необхідно, її сім'ї. Таке відновлення та реінтеграція мають здійснюватися без зволікань і в умовах, сприятливих для здоров'я, самоповаги та гідності дитини.

2. Уживання заходів, спрямованих на оздоровлення та реінтеграцію дітей, винних у вчиненні насильства, має керуватися їхніми найвищими інтересами, відповідати тяжкості вчиненого правопорушення (принцип пропорційності) та враховувати їхній вік, фізичне та психічне здоров'я, рівень розвитку, здібності та індивідуальне становище (принцип індивідуалізації), спираючись, якщо це необхідно, на звіти проведених психологічних і психіатричних експертиз або звіти соціальних служб⁵¹.

3. Служби, відповідальні за оздоровлення, реабілітацію та соціальну реінтеграцію дітей – жертв або свідків насильства чи дітей, винних у скоєнні насильства, повинні використовувати багатодисциплінарний і багатоінституційний підхід, розглядаючи дитину в ширшому сімейному та суспільному контексті з урахуванням її культурного середовища. Слід шукати необхідну рівновагу між наданням послуг загального характеру та вузькоспеціалізованих послуг, так само як між програмами, що розглядають особисті та реляційні чинники насильства, та програмами, спрямованими на колективні та суспільні аспекти.

6.7. Судова система⁵²

1. Судова та позасудова процедури повинні здійснюватися з урахуванням найвищих інтересів дитини та з дотриманням її прав, зокрема права на захист від усіх форм насильства.

2. З метою захищати права дитини та її законні інтереси на всіх етапах процедур, дітям повинен забезпечуватися доступ до служб посередництва, до незалежних та безкоштовних юридичних послуг та до послуг з правового захисту та допомоги. Необхідні зусилля мають прикладатись аби гарантувати ефективність засобів правового захисту та ефективного виконання судових постанов та рішень.

3. Судові та позасудові процедури, що стосуються дітей, повинні бути прискореними, мати пріоритетний характер та завершуватись у визначені строки, без

⁵⁰ Див. ст. 39 Конвенції ООН про права дитини та Рекомендацію Rec (2003) 20 Комітету міністрів, згадану вище.

⁵¹ Див. Рекомендацію CM/Rec (2008) 11, згадану вище.

⁵² У 2009 р. Група спеціалістів з питань адаптованого до дітей правосуддя (CJ-S-CH) почала редагувати майбутні Керівні принципи Ради Європи щодо адаптованого до дітей правосуддя. Ці керівні принципи мають бути ухвалені в 2010 р. у вигляді нової рекомендації Комітету міністрів Ради Європи.

будь-яких необґрунтованих затримок. З цією метою слід сприяти тіснішій співпраці та посиленій координації між усіма учасниками судової процедури.

4. У рамках судової та позасудової процедур має бути дотримане право дитини бути вислуханою та право на те, щоб її погляди належним чином ураховувалися. Для того щоб брати дійсну участь у процедурі, діти повинні бути поінформовані про їхні права у формі, що відповідає їхньому вікові й ступеню зрілості, а також отримувати допомогу незалежного представника.

5. Спеціальний захист, процедури та обладнання мають бути передбачені з метою забезпечення необхідної допомоги дітям-жертвам або дітям — свідкам насильства. Зокрема:

a) судова процедура не повинна посилювати отриману дитиною травму. У разі необхідності судові рішення має супроводжуватися наданням швидкої допомоги відповідними службами;

b) під час процедур необхідно забезпечити захист приватного життя дитини та її сім'ї⁵³. У разі необхідності має бути вжито відповідних заходів безпеки, аби діти-жертви чи діти — свідки насильства та їхні сім'ї не піддавалися залякуванню, помсті або повторному насильству.

6. Вік кримінальної відповідальності має встановлюватися за законом та бути розумно високим, враховуючи етапи розвитку дитини. У тому, що стосується дітей, винних у вчиненні насильства, такі поняття, як покарання та репресивні заходи, повинні поступатися місцем реадaptaції та відновлюваному судочинству, при цьому належну увагу необхідно приділяти гарантуванню дійсної безпеки громадян та наданню відповідних гарантій дітям — жертвам насильства з точки зору прав людини та права в цілому⁵⁴.

7. Щодо дітей, винних у вчиненні насильства, мають існувати рішення, альтернативні їх направленню до виправних установ (наприклад: надання допомоги таким дітям та здійснення за ними нагляду; надання їм консультацій; застосування умовного покарання; передача дитини до прийомної сім'ї; вживання програм зі шкільної та професійної освіти). У цілому, такі заходи повинні бути спрямовані на сприяння успішній соціалізації дітей та їх реінтеграції в сім'ю, громаду та суспільство.

8. Діти, які вчинили насильство, не повинні бути позбавлені свободи, якщо це не є останнім, крайнім заходом. У цьому випадку позбавлення свободи має тривати якомога коротший термін і відбуватися в спеціально призначених для цього установах. Умови ув'язнення повинні відповідати нормам Конвенції ООН про права дитини та іншим нормам у цій галузі та враховувати специфічні потреби дитини⁵⁵. Діти, що перебувають під вартою або в ув'язненні, повинні триматись окремо від дорослих, за винятком тих випадків, коли вважається, що це суперечить їхнім найвищим інтересам⁵⁶.

⁵³ Див.: Європейський суд з прав людини, рішення у справі *B. проти Сполученого Королівства (V. v. the United Kingdom)*, 1999 р.

⁵⁴ Див. Рекомендацію CM/Rec (2008) 11 Комітету міністрів, згадану вище.

⁵⁵ Див. рекомендації Комітету міністрів Rec (2006) 2 та CM/Rec (2008) 11, згадані вище.

⁵⁶ Див. рекомендації, згадані вище. Див. також Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених свободи (Гаванські правила), Мінімальні правила ООН щодо розробки заходів, що не передбачають

7. Дослідження та збір даних

1. Розробка ефективної стратегії із захисту дітей від насильства залежить від наявності та належного аналізу статистичних даних на національному, регіональному та місцевому рівнях. Національна програма досліджень є найдоречнішим способом заохочення застосування систематичного та комплексного підходу щодо збору, аналізу, поширення та вивчення даних. Такий підхід передбачає:

Дослідження

- a) проведення базового вивчення насильства щодо дітей, що є передумовою будь-якого процесу стратегічного планування;
- b) здійснення етичних і класичних досліджень, що передбачають проведення бесід окремо з дітьми та їхніми батьками/опікунами в умовах конфіденційності та довіри, з метою визначити якомога точніше пережитий дітьми досвід насильства;
- c) проведення розрахованих на довготривалий моніторинг широкомасштабних досліджень щодо причин насильства та взаємозв'язку між усіма його формами;
- d) розробку узгодженої методології з визначенням низки загальних показників, що дозволило би розпізнавати уразливі щодо насильства групи дітей;
- e) проведення регулярних досліджень щодо конкретної природи ризиків, пов'язаних з використанням мережі Інтернет дітьми; щодо того, як ці ризики змінюються з часом та як вдається їх послаблювати завдяки тим чи іншим заходам;
- f) вивчення факторів захисту, зокрема механізмів дитячого опору та відновлення;
- g) проведення досліджень стосовно дорослих і дітей, винних у вчиненні насильства, з метою визначення критеріїв та параметрів, необхідних для їх оцінювання та лікування;
- h) вивчення ефективних заходів захисту дітей від насильства, а також проведення оцінки існуючих способів реагування на насильство, зокрема методології оцінювання послуг та програм, спрямованих на забезпечення захисту від насильства та розробку критеріїв їх дієвості;
- i) проведення досліджень з метою визначити, скільки суспільство втрачає від такого явища, як насильство щодо дітей.

Статистичний моніторинг

- a) здійснення регулярного статистичного нагляду за явищем насильства щодо дітей на національному, регіональному та місцевому рівнях, зважаючи на всі контексти та спираючись на визнану методологію. Відомості повинні розподілятися за такими

позбавлення свободи (Токійські правила), Мінімальні правила ООН щодо здійснення ювенального судочинства (Пекінські правила).

категоріями: стать, вік, форма насильства, міська чи сільська сім'я, особливості сім'ї, рівень освіти, національне, соціальне та етнічне походження;

b) проведення збору кількісних та якісних даних про судові процедури, що стосуються дітей, про їх тривалість і результати, у тому числі заходи із захисту дітей — жертв насильства;

Створення національних баз даних⁵⁷

a) стосовно дитячої народжуваності та смертності, зокрема впровадження механізму вивчення дитячих смертей (і тяжких тілесних ушкоджень);

b) стосовно дітей, що надходять, залишають або змінюють спеціалізований заклад; стосовно всіх альтернативних форм піклування про дитину; стосовно ув'язнення, враховуючи реєстрацію всіх випадків насильства щодо дітей, які трапляються в таких закладах;

c) стосовно осіб, засуджених за вчинення насильства щодо дітей, враховуючи реєстрацію їхнього генетичного коду (ДНК)⁵⁸.

Координація

a) визначення (якщо це можливо та відповідає національному контексту) єдиного органу (найкраще — інституція, яка здійснює огляд стану справ у сфері прав дитини, національне бюро статистики або дослідницький інститут), що відповідав би за координацію діяльності та поширення загальнодержавних статистичних даних стосовно дітей, а також за обмін інформацією на міжнародному рівні;

b) заохочення всіх органів, діяльність яких стосується захисту дітей, до активної участі в збиранні даних;

2. Усі служби, організації та установи, що наймають на роботу персонал для роботи з дітьми або для роботи, пов'язаної з дітьми, повинні мати спрощений, але належним чином контрольований доступ до відомостей про осіб, засуджених за правопорушення, вчинені щодо дітей, або за насильство над дітьми.

3. Під час обробки даних особистого характеру на національному, регіональному та місцевому рівнях мають дотримуватися норми та етичні гарантії, визнані в міжнародному масштабі⁵⁹.

4. Однотипні та визнані в міжнародному масштабі норми повинні бути розроблені з метою сприяти порівнянню статистичних даних на міжнародному рівні.

8. Міжнародне співробітництво

⁵⁷ З дотриманням правил щодо захисту даних.

⁵⁸ Див. Конвенцію Ради Європи про захист дітей від експлуатації та сексуального розбещення, ст. 37.

⁵⁹ Див. Конвенцію про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру (ETS № 108) та Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних (ETS № 181).

1. Держави — члени Ради Європи повинні якомога тісніше співробітничати, згідно із цими Керівними принципами та шляхом застосування відповідних міжнародних або регіональних документів і домовленостей, укладених на основі уніфікованого або взаємозобов'язуючого законодавства та внутрішнього законодавства, з метою:

- a) попередження та боротьби зі всіма формами насильства щодо дітей;
- b) захисту та надання підтримки дітям-жертвам і дітям — свідкам насильства;
- c) проведення розслідування та переслідування за скоєння кримінальних злочинів, пов'язаних з насильством щодо дітей.

2. Держави-члени повинні надавати один одному якомога ширшу допомогу щодо проваджень, які стосуються правопорушень, пов'язаних з насильством над дітьми, таким, наприклад, як викрадення дитини, торгівля дітьми, сексуальна експлуатація та сексуальне розбещення.

3. З метою сприяння реалізації цих Керівних принципів, держави-члени повинні посилити, якщо це необхідно, співробітництво в рамках компетентних міжвідомчих органів, транснаціональних мереж та інших міжнародних організацій.

4. Кожна держава-член повинна докладати всіх зусиль для запровадження (де це доцільно) запобігання та викоренення насильства щодо дітей у програмах допомоги третім країнам.

Додаток II до Рекомендації CM/Rec (2009) 10

Словник специфічних термінів

Дитяча експлуатація — термін «експлуатація» охоплює, як мінімум, різні форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство та подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів (стаття 3 Додаткового протоколу до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності про попередження та припинення торгівлі людьми, зокрема жінками й дітьми, та покарання за неї).

Дитяча порнографія — будь-які матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої явно сексуальної поведінки; будь-яке зображення дитячих статевих органів, здебільшого із сексуальною метою. Правопорушення, що стосуються дитячої порнографії, передбачають, зокрема, таку зумисну протизаконну поведінку: а) виготовлення дитячої порнографії; б) пропонування або надання доступу до дитячої порнографії; в) розповсюдження або передавання дитячої порнографії; г) придбання дитячої порнографії для себе чи іншої особи; ґ) володіння дитячою порнографією; д) свідоме одержання доступу до дитячої порнографії за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (стаття 20 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, CETS № 201; див. також Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії).

Дитяча проституція — факт використання дитини для діяльності сексуального характеру, коли гроші чи інша форма винагороди або компенсація надаються чи обіцяються як оплата, незалежно від того, чи надано цю платню, обіцянку або винагороду дитині чи третій особі. Правопорушення, пов'язані з дитячою проституцією, передбачають, зокрема, таку зумисну поведінку: а) вербування дітей для заняття проституцією або спонукання дитини до участі в проституції; б) примушування дитини до проституції або отримання прибутку від цього чи іншого використання дитини із цією метою; в) користування дитячою проституцією (стаття 19 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, CETS № 201; див. також Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії).

Домагання дитини із сексуальними цілями — правопорушення, що полягає в зумисній пропозиції, зробленій дорослою людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів, зустрітися з дитиною, яка не досягла встановленого національним законодавством повноліття, для вступу в сексуальні зносини, з метою залучення дитини до діяльності сексуального характеру або виготовлення дитячої порнографії, якщо після цієї пропозиції відбулися істотні дії, що призвели до такої зустрічі (стаття 23 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, CETS № 201).

Колективне глузування — групове переслідування, що полягає у створенні групи для здійснення нападків на конкретну особу, коли при цьому використовуються такі методи, як поширення чуток, непрямі натяки, знеславлення, ізолювання, залякування. Характерним для таких ситуацій є те, що особи, які вдаються до знущань, запевнюють,

що жертва «цього заслуговувала» (Elliot G. P. School Mobbing and Emotional Abuse, www.selfgrowth.com/articles/Elliott9.html).

Моніторинг — ініціативи, що реалізуються органами влади для забезпечення дотримання законодавства в галузі захисту дітей. Це передбачає існування трьох рівнів: а) центральні органи влади, що ухвалюють закони та законодавчі норми; б) органи міської влади та установи з догляду за дітьми, що відповідають за надання послуг; в) незалежний орган, що здійснює контроль за результатами, отриманими на місцевому рівні. Моніторинг може передбачати здійснення як оголошених, так і неоголошених перевірок, а також проведення ревізії системи управління. Упровадження національної стандартизованої системи моніторингу сприяє збору статистичних даних по країні щодо добробуту дітей та ухваленню рішень на урядовому рівні.

Найвищі інтереси дитини — втілення обов'язку в усіх діях щодо дітей приділяти першочергову увагу якнайкращому забезпеченню інтересів дитини, закріпленого в статті 3 Конвенції ООН про права дитини. Це є одним із загальних принципів Конвенції поряд з тими, що містяться в статтях 2, 6 та 12; він набирає особливого значення в ситуаціях, коли інші, більш специфічні, положення Конвенції не можуть бути застосовані. Стаття 3 (1) наполягає на тому, що уряди та державні й приватні установи повинні перевіряти дію їхніх заходів на дітей, забезпечуючи верховенство найвищих інтересів дитини та приділяючи першочергову увагу дітям і створенню дружнього до них суспільства. Стаття 3 (2) визначає загальний і активний обов'язок держав забезпечувати дитині за будь-яких умов такі захист і піклування, які необхідні для її добробуту, беручи до уваги права й обов'язки її батьків. Стаття 3 (3) вимагає від «компетентних органів» встановлення норм для всіх установ, служб і органів, відповідальних за піклування про дітей або їх захист, а від держави — забезпечення застосування цих норм (Посібник із застосування Конвенції ООН про права дитини).

Недбалість — неспроможність батьків або інших осіб, що піклуються про дитину, задовольняти її фізичні чи емоційні потреби, незважаючи на те, що вони мають засоби, знання та доступ до необхідних послуг; невиконання батьками їхнього обов'язку захищати дітей від небезпеки (Світова доповідь Генерального секретаря ООН про насильство щодо дітей).

Переслідування — агресивна поведінка, що часто повторюється та має за мету навмисно завдати фізичної або психічної шкоди іншій особі. Переслідування характеризується певними діями, що здійснюються однією особою щодо іншої особи з наміром підкорити її (Besag V., Bullies and Victims in Schools, 1989). Таким чином, може йтися про глузливі прізвиська, усні або письмові образи, відсторонення від різних видів діяльності, соціальне виключення, жорстоке фізичне поводження або присилування (Whitted K. S. and Dupper D. R., Best Practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools. Children and Schools, Vol. 27, № 3, липень 2005 р.). Особа, яка здійснює переслідування, поводить іноді таким чином, аби здобути популярність, видаватися жорстокою людиною чи привернути до себе увагу інших. Вона може поводитися так через заздрість або тому, що сама була колись жертвою переслідувань (Crothers L. M. and Levinson E. M., Assessment of Bullying: A review of methods and instruments, Journal of Counselling and Development, 84(4), 2004).

Продаж дітей — будь-яка дія або угода, згідно з якою дитина передається однією особою або групою осіб іншій особі або групі осіб за плату чи іншу винагороду (стаття 2 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії).

Психологічне насильство — образи, лайки, ігнорування, ізолювання, занедбання, погрози, маніпулювання, афективна байдужість, ганьба, примушення до спостереження домашнього насильства та інша поведінка, яка може стати руйнівною для розвитку та психічного здоров'я дитини (Світова доповідь Генерального секретаря ООН про насильство щодо дітей).

Розбещення дітей — умисне спонукання дитини, яка не досягла встановленого віку (віку, допустимого для вступу в сексуальні зносини, визначеного в національному законодавстві), спостерігати за сексуальним розбещенням або діями сексуального характеру, навіть якщо вона не бере в цьому участі (стаття 22 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, CETS № 201).

Сексуальне розбещення — правопорушення, які охоплює термін «сексуальне розбещення», передбачають таку зумисну поведінку: а) залучення до діяльності сексуального характеру дитини, яка, згідно з відповідними положеннями національного законодавства, не досягла віку для вступу в сексуальні зносини (це не стосується сексуальних стосунків за згодою між неповнолітніми); б) залучення до діяльності сексуального характеру дитини з використанням тиску, примусу або погроз, зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, в тому числі у сім'ї, здійснення насилля в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з причини її розумової чи фізичної неспроможності або залежного становища (стаття 18 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, CETS № 201).

Сексуальний туризм — подорожі, організовані в межах туристичної зони або поза межами цієї зони, але з використанням її структур та мереж, коли головною метою є встановлення сексуальних стосунків комерційного характеру між туристом і мешканцями місця призначення (Декларація Міжнародної організації туризму про запобігання організованому сексуальному туризму, 1995 р.).

Тілесні покарання — будь-яке покарання із застосуванням фізичної сили, яке має за мету завдати дитині певного ступеня болю або дискомфорту, навіть незначного (детальне визначення див. у Загальному зауваженні № 8, п. 11 Комітету ООН з прав дитини).

Торгівля дітьми — наймання, перевезення, передача, приховування або отримання дітей з метою їх експлуатації, навіть якщо при цьому не застосовуються такі засоби: погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницьке викрадення, обман, шахрайство, зловживання владою, безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою (стаття 3 Додаткового протоколу до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності щодо попередження, припинення торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми, та покарання за неї).

Торгівля людьми — наймання, перевезення, передача, приховування або отримання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, обману, шахрайства, зловживання владою, безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, з метою експлуатації. Поняття «експлуатація» передбачає, як мінімум, різні форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів. Згода жертви «торгівлі людьми» на умисну експлуатацію не має значення, коли було застосовано заходи, перелічені вище. Наймання, перевезення, передача, приховування або отримання дитини з метою експлуатації вважається «торгівлею людьми», навіть якщо не було застосовано вищезазначених засобів (стаття 4 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, CETS № 197).

Участь дитини у порнографічних виставах — правопорушення, що передбачають такі зумисні дії: а) вербування дітей для участі в порнографічних виставах або спонукання до участі в таких виставах; б) примушування дитини до участі в порнографічних виставах чи отримання вигоди від цього чи іншого використання дитини з цією метою; в) свідоме відвідування порнографічних вистав, до яких залучено дітей (стаття 21 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, CETS № 201).

Шкідлива традиційна практика — деяким суспільствам світу властиві культурні та традиційні вірування й практика, які, на відміну від позитивних звичаїв, є шкідливими для певних специфічних груп, наприклад, жінок. До шкідливої традиційної практики належать пошкодження жіночих статевих органів, ранній шлюб, убивство новонароджених дівчаток, убивств заради честі, рання вагітність тощо (Див. Брошуру № 23, Традиційна практика, шкідлива для здоров'я дітей та жінок, www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet23en.pdf).

Додаток III до Рекомендації CM/Rec (2009) 10

Міжнародні документи в галузі охорони прав дитини та захисту дітей від насильства

Угоди Організації Об'єднаних Націй

- Конвенція про права дитини, резолюція 44/25 Генеральної Асамблеї, додаток, 44 UN GAOR Supp. (No. 49) at 167, UN Doc. A/44/49 (1989), яка набрала чинності 2 вересня 1990 р.;
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, резолюція 54/263 Генеральної Асамблеї, додаток I, 54 UN GAOR Supp. (No. 49) at 7, UN Doc. A/54/49, Vol. III (2000), який набрав чинності 12 лютого 2002 р.;
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, резолюція 54/263 Генеральної Асамблеї, додаток II, 54 UN GAOR Supp. (No. 49) at 6, UN Doc. A/54/49, Vol. III (2000), який набрав чинності 18 січня 2002 р.;
- Міжнародний пакт про цивільні та політичні права, ухвалений і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200A (XXI) Генеральної Асамблеї від 16 грудня 1966 р., який набрав чинності 23 березня 1976 р. відповідно до статті 49;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, ухвалений і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200A (XXI) Генеральної Асамблеї від 16 грудня 1966 р., який набрав чинності 3 січня 1976 р. відповідно до статті 27;
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ухвалена і відкрита для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією Генеральної Асамблеї 39/46 від 10 грудня 1984 р., яка набрала чинності 26 червня 1987 р. відповідно до ст. 27.1;
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, ухвалена резолюцією 2106 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1965 р., яка набрала чинності 4 січня 1969 р. відповідно до статті 19;
- Міжнародна конвенція про захист прав усіх працівників-мігрантів і членів їхніх сімей, ухвалена резолюцією 45/158 Генеральної Асамблеї від 18 грудня 1990 р.;
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 р. в Нью-Йорку. Набрала чинності як міжнародна угода 3 вересня 1981 р.;
- Конвенція про права інвалідів, ухвалена резолюцією 61/106 Генеральної Асамблеї від 13 грудня 2006 р., яка набрала чинності в травні 2008 р.;
- Конвенція про заборону та прийняття негайних заходів для усунення найгірших форм дитячої праці (МОП № 182), 38 ILM 1207 (1999), яка набрала чинності 19 листопада 2000 р.;
- Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу (МОП № 138), ухвалена 26 червня 1973 р., набрала чинності 19 червня 1976 р.;
- Додатковий протокол до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, ухвалений і відкритий для підписання,

ратифікації та приєднання резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р.

Угоди Ради Європи

- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ETS № 5, 1950/1953);
- Європейська соціальна хартія (ETS № 35, 1961/1965);
- Переглянута Європейська соціальна хартія (ETS № 163, 1996/1999);
- Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (ETS № 126, 1987/1989);
- Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (CETS № 201, 2007/...);
- Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (CETS № 197, 2005/2008);
- Конвенція про контакт з дітьми (ETS № 192, 2003/2005);
- Конвенція про кіберзлочинність (ETS № 185, 2001/2004);
- Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних (ETS № 181, 2001/2004);
- Європейська конвенція про здійснення прав дітей (ETS № 160, 1996/2000);
- Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру (ETS № 108, 1981/1985);
- Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та поновлення опіки над дітьми (ETS № 105, 1980/1983);
- Європейська конвенція про всиновлення дітей (ETS № 58, 1967/1968);
- Переглянута Європейська конвенція про всиновлення дітей (CETS № 202, 2008/...).

Гаазька конференція з міжнародного приватного права

- Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (укладена 25 жовтня 1980 р., набрала чинності 1 грудня 1983 р.);
- Гаазька конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (укладена 19 жовтня 1996 р., набрала чинності 1 січня 2002 р.);
- Гаазька конвенція про захист дітей і співробітництво в галузі міжнародного всиновлення дітей (укладена 29 травня 1993, набрала чинності 1 травня 1995 р.);
- Гаазька конвенція про право, що застосовується до зобов'язань про утримання (укладена 24 жовтня 1956 р., набрала чинності 1 січня 1962 р.);
- Гаазька конвенція про визнання та виконання рішень стосовно зобов'язань щодо утримання (ухвалена 15 квітня 1958 р., набрала чинності 1 січня 1962 р.).

Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи

- Рекомендація Rec (2009) 5 про заходи із захисту дітей від шкідливого контенту і поведінки та з просування їх активної участі в новому інформаційно-комунікаційному середовищі;
- Рекомендація Rec (2008) 11 про європейські правила стосовно неповнолітніх правопорушників, щодо яких вживаються санкції або заходи;
- Рекомендація Rec (2008) 6 про заходи зі сприяння дотриманню свободи вираження поглядів та інформації в тому, що стосується використання інтернет-фільтрів;
- Рекомендація Rec (2008) 4 про сприяння інтеграції дітей-мігрантів або дітей з емігрантського середовища;
- Рекомендація Rec (2007) 13 про використання комплексного підходу з питань рівності жінок і чоловіків у галузі освіти;
- Рекомендація Rec (2007) 9 про життєві проекти для неповнолітніх мігрантів без супроводу дорослих;
- Рекомендація Rec (2006) 19 про політику, спрямовану на підтримку позитивного батьківства;
- Рекомендація Rec (2006) 12 про надання дітям прав у новому інформаційно-комунікаційному середовищі;
- Рекомендація Rec (2006) 5 про План дій Ради Європи на 2006–2015 рр. зі сприяння правам і повноцінній участі інвалідів у житті суспільства: покращення якості життя інвалідів у Європі;
- Рекомендація Rec (2006) про європейські тюремні правила;
- Рекомендація Rec (2006) 1 про роль національних молодіжних рад у формуванні молодіжної політики;
- Рекомендація Rec (2005) 5 про права дітей, які мешкають у спеціалізованих дитячих закладах;
- Рекомендація Rec (2004) 13 про участь молоді в місцевому та регіональному житті;
- Рекомендація Rec (2003) 20 про нові способи подолання ювенальної злочинності та роль ювенального судочинства;
- Рекомендація Rec (2002) 12 про навчання демократичній громадянськості;
- Рекомендація Rec (2002) 8 про денні послуги з догляду за дитиною;
- Рекомендація Rec (2002) 5 про захист жінок від насильства;
- Рекомендація Rec (2001) 16 про захист дітей від сексуальної експлуатації;
- Рекомендація Rec (2001) 10 про європейський етичний кодекс для поліції;
- Рекомендація Rec (2001) 8 про саморегуляцію щодо кібер-контенту;
- Рекомендація Rec (2000) 11 про боротьбу з торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації;
- Рекомендація № R (98) 8 про участь дітей у сімейному та соціальному житті;
- Рекомендація № R (97) 19 про зображення насильства в електронних ЗМІ;
- Рекомендація № R (97) 13 про залякування свідків та право на захист;
- Рекомендація № R (94) 14 про послідовну комплексну сімейну політику;
- Рекомендація № R (93) 2 про медико-соціальні аспекти поганого поведіння з дітьми;
- Рекомендація № R (91) 11 про сексуальну експлуатацію, порнографію, проституцію та торгівлю дітьми та молодими людьми;
- Рекомендація № R (91) 9 про невідкладні заходи в галузі сім'ї;
- Рекомендація № R (90) 2 про соціальні заходи щодо насильства в сім'ї;

- Рекомендація № R (87) 6 про прийомні сім'ї;
- Рекомендація № R (85) 4 про насильство в сім'ї;
- Рекомендація № R (79) 17 про захист дітей від поганого поводження.

Резолюція Комітету міністрів Ради Європи

- Резолюція ResAP (2005) 1 про захист дорослих і дітей-інвалідів від поганого поводження.

Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи (1987–2009)

- Рекомендація 1861 (2009) про вбивство жінок;
- Рекомендація 1854 (2009) про доступ інвалідів до прав та їх повноцінну й активну участь у суспільному житті;
- Рекомендація 1849 (2008) про просування культури демократії та прав людини через програми підготовки викладачів;
- Рекомендація 1828 (2008) про зникнення новонароджених з метою їх незаконного всиновлення в Європі;
- Рекомендація 1815 (2007) про проституцію – яку позицію обрати?
- Рекомендація 1778 (2007) про дітей-жертв: ліквідація всіх форм насильства, експлуатації та зловживань;
- Рекомендація 1703 (2005) про захист і надання допомоги дітям — шукачам притулку, розлученим з батьками;
- Рекомендація 1698 (2005) про права дітей, що мешкають в спеціалізованих дитячих закладах: заходи на виконання Рекомендації 1601(2003) Парламентської асамблеї;
- Рекомендація 1666 (2004) про загальноєвропейську заборону тілесних покарань
- Рекомендація 1596 (2003) про становище молодих мігрантів у Європі;
- Рекомендація 1632 (2003) про підлітків, що страждають: соціальний і медико-санітарний підходи до юнацького нездужання;
- Рекомендація 1601 (2003) про покращення долі дітей, залишених у спеціалізованих дитячих закладах;
- Рекомендація 1561 (2002) про соціальні заходи щодо дітей війни в Південно-Східній Європі;
- Рекомендація 1555 (2002) про зображення жінок у ЗМІ;
- Рекомендація 1551 (2002) про розбудову суспільства XXI століття з дітьми та для дітей: заходи на виконання Європейської стратегії для дітей [Рекомендація 1286 (1996)];
- Рекомендація 1545 (2002) про кампанію проти торгівлі жінками;
- Рекомендація 1532 (2001) про динамічну соціальну політику щодо дітей і підлітків в містах;
- Рекомендація 1526 (2001) про кампанію проти торгівлі неповнолітніми з метою ліквідації східноєвропейського маршруту: приклад Молдови;
- Рекомендація 1523 (2001) про домашнє рабство;
- Рекомендація 1501 (2001) про відповідальність батьків і вчителів за освіту дітей;
- Рекомендації 1466 (2000) про навчання заходам масової інформації;
- Рекомендація 1460 (2000) про заснування інституту європейського уповноваженого з прав дитини;
- Рекомендація 1459 (2000) про план дій для дітей Косово;

- Рекомендація 1449 (2000) про приховану міграцію з півдня Середземномор'я до Європи;
- Рекомендація 1443 (2000) про міжнародне всиновлення: дотримання прав дитини;
- Рекомендація 1398 (1999) про становище дітей в Албанії;
- Рекомендація 1371 (1998) про зловживання та нехтування дітьми;
- Рекомендація 1336 (1997) про пріоритетність боротьби з трудовою експлуатацією дітей;
- Рекомендація 1286 (1996) про європейську стратегію для дітей;
- Рекомендація 1121 (1990) про права дитини;
- Рекомендація 1065 (1987) про торгівлю дітьми та інші форми дитячої експлуатації.

Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи (1996–2009)

- Резолюція 1654 (2009) про вбивство жінок;
- Резолюція 1624 (2008) про запобігання однієї з перших форм насильства над дітьми: відмови від новонародженої дитини;
- Резолюція 1587 (2007) про становище дітей, які проживають у постконфліктних зонах балканського регіону;
- Резолюція 1579 (2007) про проституцію – яку позицію обрати?
- Резолюція 1530 (2007) про дітей-жертв: ліквідація всіх форм насильства, експлуатації та зловживань;
- Резолюція 1337 (2003) про міграцію, пов'язану з торгівлею жінками та проституцією;
- Резолюція 1307 (2002) про сексуальну експлуатацію дітей: нульова терпимість;
- Резолюція 1291 (2002) про міжнародне викрадення дітей одним з батьків;
- Резолюція 1247 (2001) про пошкодження жіночих статевих органів;
- Резолюція 1215 (2000) про кампанію проти вербування дітей у солдати та їх участі у збройних конфліктах;
- Резолюція 1212 (2000) про зґвалтування під час збройних конфліктів;
- Резолюція 1099 (1996) про сексуальну експлуатацію дітей.

Рекомендації Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи

- Рекомендація 253 (2008) про соціальну реінтеграцію дітей, які живуть і/або працюють на вулиці;
- Рекомендація 242 (2008) про інтеграцію та участь молоді в місцевому та регіональному житті;
- Рекомендація 241 (2008) «Діти в місті»;
- Рекомендація 135 (2003) про місцеве партнерство для попередження та боротьби з насильством у школі;
- Рекомендація 53 (1999) про політику на користь знедолених дітей/підлітків та їхніх сімей.

Інші документи Ради Європи

- Керівні принципи Ради Європи, призначені допомогти постачальникам інтернет-послуг у практичному тлумаченні та дотриманні прав людини й основоположних свобод в інформаційному суспільстві, з огляду, зокрема, на статтю 10 Європейської конвенції з прав людини (2008 р.);
- Керівні принципи Ради Європи, призначені допомогти постачальникам онлайн-ігор у практичному тлумаченні та дотриманні прав людини й основоположних свобод в інформаційному суспільстві, з огляду, зокрема, на статтю 10 Європейської конвенції з прав людини (2008 р.);
- Декларація Комітету міністрів Ради Європи про захист гідності, безпеки та приватного життя дітей в мережі Інтернет;
- Рекомендації та керівні принципи, призначені сприяти громадському життю дітей-інвалідів та їх деінституціалізації, а також допомагати сім'ям у догляді за дитиною-інвалідом/дітьми-інвалідами вдома, Рада Європи, 2008 р.;
- Brown H. *Safeguarding adults and children with disabilities against abuse*, Council of Europe Publishing, Strasbourg (2003).

Додаток IV до Рекомендації CM/Rec (2009) 10

Інші заходи та публікації

Міжнародні декларації, програми дій, керівні принципи

- Пакт Ріо-де-Жанейро щодо запобігання та викоренення сексуальної експлуатації дітей і підлітків, Третій Світовий конгрес проти сексуальної експлуатації дітей, Ріо-де-Жанейро, 25–28 листопада 2008 р.;
- «Насильство щодо дітей», дослідження Генерального секретаря ООН, 29 серпня 2006 р.;
- «Зупинити насильство щодо дітей. Діяти зараз!», доповідь регіональної наради стосовно дослідження Генерального секретаря ООН «Насильство щодо дітей», 5–7 липня 2005 р., Любляна, Словенія;
- Йокогамське глобальне зобов'язання, ухвалене в рамках Другого Світового конгресу проти комерційної сексуальної експлуатації дітей, Йокогама, Японія, 17–20 грудня 2001 р.;
- Декларація та Програма дій, ухвалені в рамках Першого Світового конгресу проти комерційної сексуальної експлуатації дітей, Стокгольм, Швеція, 27–31 серпня 1996 р.;
- Варшавська декларація та План дій, ухвалені в рамках Третього Саміту глав держав і урядів Ради Європи, Варшава, 16–17 травня 2005 р.;
- Заключна декларація та План дій, прийняті в рамках Другого Саміту глав держав і урядів Ради Європи, Страсбург, 10–11 жовтня 1997 р.;
- Зобов'язання та План дій, ухвалені учасниками з країн Європи та Азії в рамках конференції «Захист дітей від сексуальної експлуатації», Будапешт, 20–21 листопада 2001 р.;
- Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених свободи, 1990 р.;
- Мінімальні стандартні правила ООН щодо розробки заходів, які не передбачають позбавлення свободи («Токійські правила», 1990 р.);
- Мінімальні стандартні правила ООН щодо чинення ювенального правосуддя («Пекінські правила», 1985 р.);
- «Світ, придатний для життя дітей», Декларація Генеральної Асамблеї ООН, ухвалена 10 травня 2002 р.

Інші публікації

- Besag V., Bullies and Victims in Schools, 1989;
- Crothers L. M. and Levinson E. M., Assessment of Bullying: A review of methods and instruments, Journal of Counselling and Development, 84(4), 2004;
- Whitted K. S. and Dupper D. R., Best Practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools. Children and Schools, Vol. 27, No. 3, July 2005.